Iranian International Studies Association
University of Guilan 1974

WORLD POLITICS

Homepage: https://interpolitics.guilan.ac.ir/

Print Issn: 2383-0123
Online Issn: 2538-4899

Requirements for ensuring the security of the South Caucasus by the Islamic Republic of Iran with emphasis on the Republic of Azerbaijan

Peyman Hoosseini PhD student, Department of Political Science, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran. Email: pymanhoseini1@yahoo.com

Abbas Moradi * *Corresponding Author*, Assistant Professor, Department of Political Science, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran. Email: azmoradi@gmail.com

Malek Zolghadr Assistant Professor, Department of Political Science, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran. E-mail: malekzolghadr@yahoo.com

Article Info

Article Type:
Reserch Article

Keywords:
Security policymaking, South Caucasus, Republic of Azerbaijan, Islamic Republic of Iran

Article history:
Received February 21, 2024
Received in revised form June 1, 2024
Accepted June 16, 2024
Published Online June 20, 2024

ABSTRACT

The aim of this article is to examine the requirements for ensuring the security of the South Caucasus by the Islamic Republic of Iran, with an emphasis on the Republic of Azerbaijan. The method of this article is mixed phenomenology and qualitative methods, interviews, and text analysis. The statistical population consists of university professors and experts from the Ministry of Foreign Affairs. Participants were selected using a purposeful and data-saturated method and the answers to the questions were obtained through exploratory interviews. The results show that, based on the rational policy-making model in the Caucasus region, Iran has adopted a cautious and tolerant policy, and Iran's security policy has been based on geopolitical and economic interests and considerations, based on four components: economic and functional cooperation and integration; crisis management and peaceful resolution of conflicts through mediation; outward-looking balancing and balancing, and cooperative or partnership security. As an active and influential regional actor that shares borders with two of the three Caucasus countries, Iran attaches special importance and priority to the Caucasus region in its security policy, and Iran's security policy towards the Caucasus has been realistic and pragmatic.

Cite this Article: Hosseini, P. , Moradi, A. and Zolghader, M. (2024). Examining the conditions necessary to ensure the security of the South Caucasus by the Islamic Republic of Iran with an emphasis on the Republic of Azerbaijan. *World Politics*, *13*(1), 271-289.
doi: 10.22124/wp.2024.28435.3401

© Author(s)
Publisher: University of Guilan
DOI: 10.22124/wp.2024.28435.3401

1. Introduction

After the collapse of the Soviet Union, the geopolitical face of the Caucasus region changed and, as one of the most unstable regions left over from the Soviet Empire, it faced a power vacuum and became a scene of conflict between regional, trans-regional and global actors due to its communication position and abundant energy resources. Iran, as an influential regional power, pursues specific and specific interests and goals in this geostrategic region. The most important political, security, social, geopolitical, etc. interests and goals of Iran in the Caucasus are maintaining the security of borders and territorial integrity, sovereignty and national unity, ensuring energy security and sustainable economic development. The South Caucasus region has a high status and status in the security policy of the Islamic Republic of Iran.

2.Analytical Framework

Husserlian phenomenology is a descriptive and synthetic inquiry that does not rely solely on empirical evidence or logical reasoning, but rather on the structure of experience and organizes the principles that give shape and meaning to the lifeworld. Such inquiry seeks to elucidate the nature of these structures as they appear in consciousness; in this inquiry, the criteria for selecting participants in the inquiry are generally different from those for selecting participants in research that aims to obtain statistical data. The goal of selecting participants in descriptive phenomenological inquiry is to select participants who have had a lived experience that is specific to the Caucasus region.

3. Methodology

The research method in this article is descriptive and mixed phenomenological, interviewing participants who have had a lived experience that is specifically studied in the Caucasus region, and text analysis is conducted in a mixed manner alongside interviews.

4. Discussion and Findings

After conducting and analyzing interviews and content analysis, which includes coding and identifying the underlying categories of the text or writing, while reviewing articles and internet resources and printed books on the Caucasus and Azerbaijan region and relations between Iran and Azerbaijan, the necessary codes were extracted and answers to the research questions were obtained in the field of policy-making of the Islamic Republic of Iran based on the rational model in ensuring the security of the South Caucasus with an emphasis on the Republic of Azerbaijan. And the results were extracted as follows.

The results of the review of interviews conducted from the perspective of researchers and experts and text analysis showed that the Republic of Azerbaijan is bordered (759 kilometers) and adjacent to the provinces of Ardabil, East Azerbaijan and West Azerbaijan. The Islamic Republic of Iran seeks friendly but unrestricted relations with Azerbaijan. The Islamic Republic's policy in the region is determined based on four different elements: the desire to expand relations with Azerbaijan without direct confrontation with Turkey or Russia, the desire to maintain its role in relation to the export of natural resources, and concern about the influence of the United States and Israel in Baku. In general, Tehran's

pragmatism and its emphasis on stability in the Caucasus and Azerbaijan, due to the transit capacity of this region, are Tehran's main approach and goal in interacting with its northern neighbor. Linking the interests of the countries of the region with regard to Iran's geographical potential and focusing on alliances with regard to the needs of the countries with regard to Iran's natural resources is the desired goal. The dependence of the landlocked countries of the Caucasus, which need an Iranian transit position to escape the geopolitical deadlock, will gain a strong lever of pressure in a short time, which will cause the gravity of power in Iran. On the other hand, the developing countries of the Caucasus need Iran's mineral and fossil resources, which can be a suitable platform for attracting foreign capital and a stimulus for the prosperity of the domestic economy of Iran.

5. Conclusion

Just as it is not possible to establish and establish regional security arrangements without the participation of regional actors, the formation of such a security order is also impossible without the assistance of transregional actors. Therefore, establishing peace and security in the Caucasus requires the joint efforts, participation and assistance of all relevant regional and transregional actors based on common interests and mutual respect. Iran should also stand alongside the Muslim country of Azerbaijan in this process, which has common cultural, religious, linguistic, historical, etc., and by maintaining a peaceful approach, prevent the bullying of some countries in the region (Armenia) by relying on extra-regional forces (France and the United States) and even allow the entry of new weapons from transregional countries (India) into the conflicting countries (Armenia), because this process leads to pessimism among neighbors (Azerbaijan, Turkey and Israel), which in itself leads to the creation of several blocs in the region and the intervention of transregional forces in the South Caucasus, which will lead to the growth and development of threats. In the context of its security policy in the South Caucasus region, the Islamic Republic of Iran should first consider historical, cultural, linguistic, religious, etc. relations, and in order to develop security in the region, which will also strengthen Iran's own security, it should avoid reciprocal behavior towards its neighbors, and view its neighbors, especially Azerbaijan, with importance and respect, and provide this country with the necessary support so that these countries avoid introducing extra-regional powers into the South Caucasus, and by treating both neighbors (Azerbaijan and Armenia) equally, it should always play a mediating role and prevent war in the region, and by establishing peace, it should promote the prosperity of the region and relations between countries..

دانشگاه گیلان ۱۳۵۲
IISA انجمن بین‌المللی مطالعات سیاسی

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۲۳
شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۴۸۹۹

Homepage: https://interpolitics.guilan.ac.ir/

الزامات تامین امنیت قفقاز جنوبی توسط جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر جمهوری آذربایجان

پیمان حسینی دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.
رایانامه: pymanhoseini1@yahoo.com

عباس مرادی *نویسنده مسئول*، استادیار گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران..
رایانامه: azmoradi@gmail.com

مالک ذوالقدر استادیار گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.
رایانامه: malekzolghadr@yahoo.com

درباره مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

کلیدواژه‌ها:
سیاست‌گذاری امنیتی،
قفقاز جنوبی،
جمهوری آذربایجان،
جمهوری اسلامی ایران.

تاریخچه مقاله
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۳/۱۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۲۷
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۳/۳۱

چکیده

هدف مقاله حاضر بررسی الزامات تامین امنیت قفقاز جنوبی توسط جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر جمهوری آذربایجان است. روش مقاله حاضر، پدیدارشناسی ترکیبی و با متد کیفی، مصاحبه‌ای ، و تحلیل متون اجرا شده است. جامعه آماری را اساتید دانشگاهها و متخصصین وزارت امور خارجه تشکیل می دهند. مشارکت کنندگان به روش هدفمند و اشباع داده انتخاب و پاسخ سوالات با مصاحبه های اکتشافی به دست آمده است. نتایج نشان می دهد که، ایران بر اساس مدل سیاستگذاری عقلانی در منطقه قفقاز، سیاست احتیاطی و مداراگرایانه را در پیش گرفته و سیاست امنیتی ایران بر پایه منافع و ملاحظات ژئوپلیتیکی و اقتصادی، براساس چهار مولفه؛ همکاری و همگرایی اقتصادی و کارکردی؛ مدیریت بحران وحل و فصل مسالمت آمیز مناقشه از طریق میانجی گری؛ موازنه سازی و توازن بخشی برونگرا و امنیت همکاری جویانه یا شراکتی بوده است. ایران به عنوان یک بازیگر منطقه ای فعال و با نفوذ که با دو کشور از سه کشور قفقاز دارای مرز مشترک است، اهمیت و اولویت خاصی برای منطقه قفقاز در سیاست امنیتی خود قائل است وسیاست امنیتی ایران نسبت به قفقاز واقع بینانه و عمل گرایانه بوده است.

استناد به این مقاله: حسینی, پیمان , مرادی, عباس و ذوالقدر, مالک . (۱۴۰۳). الزامات تامین امنیت قفقاز جنوبی توسط جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر جمهوری آذربایجان. سیاست جهانی, ۱۳(۱), ۲۷۱-۲۸۹. doi: 10.22124/wp.2024.28435.3401

© نویسنده(گان)
CC BY NC

ناشر: **دانشگاه گیلان**

مقدمه

امروزه نقش هر کشور در سیاست‌های جهانی، تحت تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی است و جغرافی‌دانان سیاسی معتقدند که قدرت هر کشور به شدت از محیط جغرافیایی آن تأثیر می‌پذیرد. بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی چهره ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز تغییر یافت و به عنوان یکی از بی‌ثبات‌ترین مناطق بجای مانده از امپراطوری شوروی با خلاء قدرت مواجه شده و به جهت موقعیت ارتباطی و منابع انرژی فراوان به صحنهٔ کشمکش بین بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و جهانی تبدیل گردید.ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای با نفوذ، منافع و اهداف مشخص و معینی را در این منطقه ژئواستراتژیک پیگیری می‌کند. مهمترین منافع و اهداف سیاسی، امنیتی، اجتماعی، ژئوپلیتیک و ... ایران در قفقاز، حفظ امنیت مرزها و تمامیت ارضی، حاکمیت و وحدت ملی، تأمین امنیت انرژی و توسعه اقتصادی پایدار می‌باشد.

منطقه قفقاز جنوبی از جایگاه و منزلت بالایی در سیاست امنیتی جمهوری اسلامی ایران برخوردار است. این اهمیت و اولویت حاصل عوامل متعدد و مختلفی است، که به شرح زیر هستند .اول، قفقاز در همسایگی ایران قرار دارد و براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی، همسایگان در اولویت سیاست خارجی کشور قرار دارند. بویژه، قفقاز در مجاورت دریای خزر قرار گرفته که حائز اهمیت استراتژیک برای جمهوری اسلامی است. دوم، منطقه قفقاز از لحاظ موقعیت جغرافیایی و منابع و ترانزیت انرژی، از اهمیت و ارزش ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک برخوردار است. برآیند و ترکیب این دو عامل توجه قدرتهای بزرگ و بازیگران بین المللی را به قفقاز جلب می کند. سوم، جمهوری اسلامی ایران دارای مرز مشترک با کشورهای منطقه قفقاز جنوبی بوده و در بین این کشورها، جمهوری آذربایجان یکی از کشورهای ساحلی دریای خزر می باشد که دارای منابع غنی نفت و گاز است. چهارم، جمهوری اسلامی ایران تاریخ و فرهنگ مشترک با سه کشور قفقاز (آذربایجان، ارمنستان و گرجستان) دارد که روزی بخشی از ایران سیاسی بوده اند و امروز جزئی از حوزه تمدنی آن به شمار می روند. پنجم، قفقاز جنوبی برای جمهوری اسلامی ایران یک مسیر استراتژیک انتقال انرژی به اروپا است. همچنین جمهوری اسلامی ایران خود را کوتاه ترین و با صرفه ترین راه انتقال منابع نفت و گاز حوزه خزر و آسیای مرکزی به دنیای خارج می داند که خطوط لوله انرژی می تواند از آن عبور کند. ششم، جمهوری اسلامی ایران و کشورهای قفقاز از اهداف ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک برخوردارند که منافع مشترکی را پدید آورده است و همکاری آنان را ضروری می سازد. براساس این واقعیت های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک، منطقه قفقاز یک حوزه منافع امنیتی برای جمهوری اسلامی ایران به شمار می رود. از این رو، طبیعی و منطقی است

که ایران تحولات و چالش های امنیتی در منطقه قفقاز را مورد توجه راهبردی قرار دهد. زیرا، این تحولات و چالش های امنیتی مستقیماً ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، هویتی و زیست محیطی امنیت ملی ایران را تحت تأثیر قرار می دهند. افزون بر این، تحولات مختلف در قفقاز روابط ایران با کشورهای منطقه ای و بازیگران فرامنطقه ای، بویژه آمریکا، اروپا، چین، روسیه و ترکیه را متأثر می سازد، سوال اساسی مقاله حاضر این است، ایران به منظور حفظ و تأمین امنیت ملی خود، چه الزاماتی را نسبت به قفقاز تدوین و اجراء می نماید انگیزه و هدف اصلی ایران در قفقاز، تأمین و تضمین منافع دفاعی و رفاهی، از طریق راهبرد موازنه سازی، میانجیگری، همکاری و همگرایی کارکردی – اقتصادی، و امنیت همکاری جویانه است. منافع دفاعی به معنای حفظ و صیانت از موجودیت دولت – ملت، شهروندان و نظام جمهوری اسلامی از خشونت فیزیکی و تهدیدات خارجی است. از این رو، منافع دفاعی جمهوری اسلامی ایران شامل حفظ تمامیت ارضی، وحدت و حاکمیت ملی، استقلال و موجودیت نظام جمهوری اسلامی می شود.روش پژوهش در مقاله حاضر پدیدارشناختی توصیفی و ترکیبی، مصاحبه از مشارکت کنندگانی است که تجربه زیسته ای داشته اند که مورد مطالعه خاص منطقه قفقاز بوده است و تحلیل متون در کنار مصاحبه هابصورت ترکیبی صورت می گیرد.

۱. ادبیات پژوهش

محققین مختلف در زمینه مشکلات منطقه قفقاز و روابط بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان تحقیقات چندی انجام دادند که به شرح ذیل می باشند: (Rashidi:2023)نشان می دهد ایجاد کریدور زنگه زور در خاک ارمنستان، بر پایهٔ برنامه های اعلام‌شده از سوی محور جمهوری آذربایجان–ترکیه، می تواند توازن منطقه ای قدرت را به ضرر جمهوری اسلامی ایران تغییر دهد و پیشبرد این پروژه تهدیدی امنیتی علیه منافع ژئوپلتیک و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود..(Jafarina, 2023:Kazempour and Madadi)در بررسی خودبه این مسئله اشاره دارند که دو کشور ترکیه و جمهوری آذربایجان به عنوان عناصر کلیدی و کشور روسیه به عنوان پیشران در معادلات امنیتی منطقه قفقاز جنوبی ایفای نقش اساسی می کنند.(Ousoli Odlo :2023) نشان داد تحولات قره باغ در سال ۲۰۲۰ میلادی، مولفه های بنیادین ساختار منطقه قفقاز جنوبی را دستخوش تحول اساسی قرار داده و تبیین روندهای جدید در منطقه از نظر سیاست گذاری مطلوب در جهت تامین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران اهمیت دارد. الماسی (Almasi:2022) با اشاره به سیاست جمهوری اسلامی در بحران قره باغ بدون جانبداری از طرفین درگیر سیاست‌های خود را در راستای کاهش تنش میان دو کشور جهت

داده است. (Javaheri, Nilfroshan and Naghizadeh: 2023) نشان دادند جمهوری اسلامی ایران، روسیه و چین را بر آن داشته تا سیاست خارجی و نگاه دفاعی و امنیتی خود را در جهت همگرایی منطقه‌ای نزدیک ساخته و به فکر ایجاد الگویی جدید بر اساس تهدیدات مشترک و ارائه ایده تشکیل مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای به منظور ایجاد بازدارندگی و نیز تقابل با افراط‌گرایی موجود در منطقه در قالب گروه های تکفیری باشند.مقاله رجبی(Rajabi:2022) اذعان دارد که جمهوری آذربایجان با استفاده از راهبرد موازنهٔ تهدید در سطح داخلی و منطقه‌ای توانسته است الگوی رفتاری خود را در رویارویی با برهم‌کنش جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل تنظیم کند. سیاست خارجی جمهوری آذربایجان در برابر ایران کنشی و در برابر اسرائیل واکنشی است. (Elahi Nia and Mohammadi :2022) نشان می‌دهند بحران قره‌باغ به سبب فضای تنش آمیز در نزدیکی مرزهای ایران شامل انواع تهدیدات بوده و از میان پنج بعد امنیت به لحاظ دخالت و نفوذ اسراییل و گروه‌های تروریستی در این منطقه بعد امنیت نظامی برجسته‌تر از سایر ابعاد دیگر امنیت است.(Mehboubi, Mousavi and Aziz Mousavi :2021)جمهوری اسلامی ایران می تواند با بهره گیری از پتانسیل های موجود در منطقه از جمله اشتراکات تاریخی، فرهنگی و دینی و تقویت دیپلماسی عمومی تهدیدات موجود را به فرصت تبدیل کند. (kalantari and kavyanifar:2021) نشان دادند در قفقاز جنوبی تهدیدهای امنیتی و اقتصادی یا ژئواکونومیکی، اولویت بالاتری دارند. (Kolayi and jokar:2021) نگاه جمهوری اسلامی ایران به روابط با سه کشور گرجستان، جمهوری آذربایجان و ارمنستان از زمان استقلال این کشورهااشاره دارند که همیشه ایجابی و با هدف بهره‌وری بوده است. با این حال، روابط اقتصادی با این کشورها با وجود ظرفیت‌ها و زمینه‌های فراوان همکاری، هیچگاه به نقطه مطلوب خود نرسیده است(Shikh aliyev:2023) با بررسی سیاست ایران در ارمنستان و آذربایجان اذعان دارد که فضای جدید ژئوپلیتیکی باعث افزایش نفوذ آذربایجان و ترکیه در منطقه به عنوان بخشی از همکاری آنها شده است، ایران از این وضعیت کاملاً آشفته است. زازستاوت (Zasztowt:2012) با بررسی ایران، ترکیه و آذربایجان: به سمت یک بحران منطقه ای می رویم؟ نشان می دهد که روابط بین ترکیه و آذربایجان باعث بر هم خوردن معادلات سیاسی ایران شده و ایران برای جبران این برهم خوردگی به سمت روابط با ارمنستان پیش رفته و این دوگانگی روابط باعث بروز مناقشه در منطقه و برهم خوردن روابط بین کشورها به خصوص ایران با آذربایجان می گردد.

به نظر می‌رسد این فرضیه در آثار محققان قبلی به حد کافی مورد تحلیل و بررسی واقع نشده که پژوهش حاضر به منظور بررسی بیشتر این موضوع، درپی پر کردن خلأ و نواقص تحقیقات قبلی و حدالامکان

ارائه طرح و زاویه مطالعاتی جدید پیرامون منطقه قفقاز برای محققان و پژوهشگران آتی جامعه علمی و دانشگاهی نگاشته می‌شود. همچنین به لحاظ نوآوری روشی نیز، به نظر می رسد مقاله حاضر با نظر به روش پدیدارشناسانه از منطقه قفقاز، ایده ی نوآورانه ای داشته باشد و علیرغم توجه به نقش متخصصان در مورد پدیده نیز به شکلی مستند توضیح داده باشد. همچنین در بعد نوآوری پژوهش صرفاً به بررسی پوزیتیویستی بسنده نخواهد کرد، بلکه با استفاده از رویکرد پدیدارشناسانه، که در مورد سؤالات اساسی (ماهیت، واقعیت و چگونگی شناخت آن) بحث می‌کند و بر اساس پارادایم تحقیقی کیفی شکل گرفت.در این روش به مطالعه عمیق از امنیت قفقاز از دیدگاه خود متخصصان پرداخته شده است. با توجه به تحقیقات بیان شده، باید بیان نمود که تا به حال پژوهشی در زمینه بررسی سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت قفقاز جنوبی با تأکید بر جمهوری آذربایجان به خصوص به روش کیفی و با مصاحبه با متخصصین دانشگاهی و وزارت امور خارجه،انجام نشده است.در این پژوهش مبنای پژوهش مصاحبه های صورت گرفته با متخصصین وزارت امور خارجه و فرهیختگان دانشگاهی بود که از دید این افراد که اشراف بالا در زمینه مسائل سیاسی امنیتی بخصوص در منطقه قفقاز دارند، پژوهش اجرا و به سوالات آن پاسخ داده شد و این عامل نقطه قوت این پژوهش می باشد چرا که دیدگاههای مختلف در زمینه موضوع حاضر بررسی شد و از نگاه آنها رفتارهای صورت گرفته در منطقه قفقاز از طرف کشورهای منطقه،تحلیل و در نهایت روند سیاستگذاری جمهوری اسلامی ایران با روند توصیفی و تحلیل متون تدوین گردید.

۲. رهیافت تحقیق

روش پدیدارشناسی با مطالعات ادموند هوسرل در حوزه فلسفه معرفی شد. با گسترش این روش کاربردهای غیرفلسفی نیز پیدا کرده است و به عنوان یک روش تحقیق کیفی نیز استفاده می‌شود. براساس تحلیل پدیدارشناسی فرایند تحلیل پدیدارشناسانه در برگیرنده تعیین پدیده مورد مطالعه، تعلیق تجارب پژوهشگر و جمع آوری داده ها از افرادی که پدیده مورد مطالعه را تجربه نموده است می باشد. پدیدارشناسی مطالعه فلسفی ساختارهای تجربه زیسته و آگاهی پیرامون پدیده مورد مطالعه از دیدگاه افراد دست اول است .مطابق رویکرد پدیدارشناسی، بنیادی ترین و نخستین اصل پدیدارشناسی این است که پژوهشگر برای شناخت اشیاء به خود پدیده ها روی آورد (Rikhtegaran,2003:34).براساس تحلیل موستاکس فرایند تحلیل پدیدارشناسانه در برگیرنده تعیین پدیده مورد مطالعه، تعلیق تجارب پژوهشگر

و جمع آوری داده ها از افرادی که پدیده مورد مطالعه را تجربه نموده است می باشد. پس از گردآوری داده ها پژوهشگر به تحلیل داده ها هم گام با تقلیل اطلاعات و برگزیدن گزاره ها و عبارات مهم مبادرت می ورزد. این روند به بسط توصیفی متنی (محتوای) تجارب افراد و گروه های در گیر در ماجرا می انجامد (Arabi,2011:35). مبنای این رویکرد ترکیبی، شامل متدهای کیفی، مصاحبه‌ای و کتابخانه‌ای (تحلیل متون و مقالات و کتب موجود در زمینه موضوع مورد بررسی) می باشد، هدف آن بنیادی، و نحوه اجرای آن میدانی، و با روشهای پدیدارشناسی بوده است و مراحل با مصاحبه های اکتشافی به دست آمدند.روش مقاله حاضر، بر مبنای رویکرد کیفی و میدانی می باشد و اطلاعات جامعه آماری را اساتید دانشگاه و متخصصین وزارت امور خارجه تشکیل می دهند. حجم مشارکت کنندگان به روش هدفمند و با اشباع داده و پاسخ سوالات با مصاحبه های اکتشافی به دست آمدند. در پژوهش حاضر برای رسیدن به هدف، بر روش ترکیبی، شامل متدهای کیفی، مصاحبه‌ای و کتابخانه‌ای (تحلیل متون و مقالات و کتب موجود در زمینه موضوع مورد بررسی) تمرکز شد. در روش کیفی، متدولوژی خاصی حاصل می‌شود، که در دل خود روش‌های مختلفی را برای پاسخ به سؤالات ارائه می‌کند. از جمله این روش‌ها، روش مصاحبه و رسیدن به روش پدیدارشناسی است. در روش پدیدارشناسی فرایند عمومی یک تحقیق کیفی بر سه مسیر استوار است:

یک: انتخاب شرکت کنندگان، از مشارکت کنندگان دو سوال عمومی پرسیده می شود، در مورد پدیده چه تجربه ای دارید؟ چه زمینه یا وضعیتی نوعاً بر تجربه شما از پدیده مورد نظر تاثیرگذار بوده است؟ با استفاده از نمونه گیری هدفمند به منظور استفاده از افرادی که دارای اطلاعات خوب و کافی در رابطه با پدیده های مورد بررسی هستند.

دو: جمع‌آوری داده‌ها، روش اصلی در جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌سازمان یافته و یا غیرسازمان یافته و استفاده از سوالات باز است. به عبارت دیگر گفتگوی عمیق و ژرف محقق در باره پدیده مورد بررسی است.

سه: تحلیل متون و کتب و مقالات نوشته شده توسط اساتید و متخصصین امر که باعث می گردد با رجوع به تجربیات آنها که در نوشته های خود آورده اند، بتوان مسیری مناسب در زمینه های مورد بررسی را شناخت و در آن مسیر بر اساس چارچوب موجود قدم برداشت.

۲-۱. نمونه آماری و روش نمونه گیری:

سوالات در حوزه الزامات امنیت قفقاز (یک سوال کلی که به ۴ سوال جزیی تقسیم می شود) و مراحل با مصاحبه های اکتشافی بررسی می شود. نمونه گیری هدفمند بوده و با ۱۲ نفر اساتید حوزه سیاست خارجی در سال ۱۴۰۲ براساس اشباع داده مصاحبه شد. در این پژوهش قبل از انجام مصاحبه از هر یک از مصاحبه شوندگان رضایت نامه آگاهانه گرفته شد و درباره محرمانه ماندن اطلاعات، اختیاری بودن انصراف از مصاحبه و داشتن استقلال در تمایل به ضبط صدا، به آنان اطمینان داده شد. پس از انجام مصاحبه، متن مصاحبه ها پیاده سازی شده و تحلیل مصاحبه ها انجام گرفت. در این پژوهش برای دستیابی به اعتبار داده ها، از روش «کنترل از سوی اعضا» یا اعتبارسنجی توسط مصاحبه شوندگان استفاده شد. ویژگی مشارکت کنندگان در تحقیق در جدول ۱-۱ نمایش داده شده است.

جدول ۱-۱- مشخصات نمونه های شرکت کنندگان در مصاحبه

مصاحبه‌شونده	*سن*	*تحصیلات*	*تاریخ مصاحبه*	*ساعت*	*سابقه (سال)*
کدA1	۶۲	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۷/۱۰	۹	۴۵
کدA2	۴۳	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۷/۱۱	۱۰	۱۰
کدA3	۵۲	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۷/۰۹	۱۲	۲۵
کدA4	۶۶	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۷/۱۵	۱۴	۳۰
کدA5	۶۵	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۷/۱۸	۱۰	۳۵
کدA6	۴۸	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۸/۰۵	۸/۳۰	۲۵
کدA7	۷۵	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۸/۰۷	۹/۴۵	۵۰
کدA8	۴۸	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۸/۰۸	۱۰	۱۵
کدA9	۵۳	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۸/۱۰	۱۰/۳۰	۲۳
کدA10	۵۵	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۸/۱۲	۱۲	۲۷
کدA11	۵۶	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۸/۱۳	۱۱	۲۵
کدA12	۵۷	هیات علمی دانشگاه. دکتری	۱۴۰۲/۰۸/۱۴	۱۶	۲۹

۲-۲. روش جمع آوری اطلاعات

در این روش به منظور گردآوری اطلاعات لازم از نمونه¬های تحقیق، بصورت غالب از مصاحبه¬ی نیمه ساختارمند به روش پدیدارشناسانه و با روش اشباع داده ها؛ تجربیات و نظریات اساتید دانشگاه ها و متخصصین وزارت امور خارجه کشور و درکنار این روش ،تحلیل متون و مقالات و کتب موجود نیز بررسی و استفاده شده است . مصاحبه¬های اکتشافی در مرحله اول به صورت نمونه گیریهای هدفمند و مصاحبه¬های انسجام بخش در مراحل بعدی انجام شدند و تمام مصاحبه¬ها به صورت اشباع داده صورت گرفت و مشارکت کنندگان به نگارش زیست سنجه خویش در مورد سوالات ارائه شده، اقدام نمودند .ودر مرحله بعد، به صورت کتابخانه‌ای (تحلیل متون و کتب و مقالات موجود در زمینه موضوع مورد پژوهش) در زمینه بررسی سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت قفقاز جنوبی بخصوص جمهوری آذربایجان اجرا شد. در این پژوهش یک سوال کلیکه به چهار سوال جزیی تقسیم می شود، به شرح زیر مورد بررسی قرار گرفتند:

- ❖ الزامات تامین امنیت قفقاز جنوبی بخصوص جمهوری آذربایجان از طرف جمهوری اسلامی ایران تابع چه شرایطی است؟
- آیا سیاستگذاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری آذربایجان از طریق عوامل فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و ژئوپلیتیک اجرا می گردد؟
- آیا سیاستگذاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری آذربایجان از طریق زمینه های انرژی (نفت و گاز) اجرا می گردد؟
- آیا سیاستگذاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری آذربایجان از طریق زمینه های مرزی و نظامی اجرا می گردد؟
- آیا سیاستگذاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری آذربایجان از طریق دور کردن نیروهای بیگانه بخصوص اسرائیل از منطقه اجرا می گردد؟

۳. بحث و تجزیه و تحلیل داده ها

پدیدار شناختی هوسرلی، تحقیقی توصیفی و ترکیبی است که نه صرفاً بر شواهد تجربی متکی است و نه بر استدلالهای منطقی، بلکه بر ساختار تجربه توجه می‌کند و اصولی را سازماندهی می‌کند که به جهان

زندگی، شکل و معنی می‌دهد. چنین تحقیقی در صدد روشن کردن ماهیت این ساختارها، همانگونه که در آگاهی ظاهر می شوند، است؛ در این پژوهش، معیار انتخاب مشارکت کنندگان در تحقیق، عموما با معیار انتخاب مشارکت کنندگان در پژوهش هایی که هدفشان دستیابی به داده های آماری است، متفاوت است. هدف در انتخاب مشارکت کننده در تحقیقات پدیدارشناختی توصیفی، انتخاب مشارکت کنندگانی است که تجربه زیسته ای داشته اند که مورد مطالعه خاص منطقه قفقاز بوده است

بعد از انجام و تحلیل مصاحبه ها و تحلیل محتوا، که شامل کدگذاری و شناخت مقوله‌های زیربنایی متن یا نوشتار، ضمن بررسی مقالات و منابع اینترنتی و کتابهای چاپ شده در زمینه منطقه قفقاز و آذربایجان و روابط فی مابین ایران و آذربایجان، کدهای لازم استخراج شده و پاسخ به سوالات پژوهش در زمینه سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی ایران بر اساس مدل عقلانی در تأمین امنیت قفقاز جنوبی با تأکید بر جمهوری آذربایجان به دست آمد. و نتایج به شرح ذیل استخراج گردید.

نتایج بررسی مصاحبه های انجام گرفته از دیدگاه محققین و متخصصین و تحلیل متون نشان داد که جمهوری آذربایجان هم مرز (۷۵۹ کیلومتر) و در مجاورت با استانهای اردبیل، آذربایجان شرقی و آذربایجان غربی، قرار دارد. جمهوری اسلامی ایران، به دنبال روابط دوستانه اما بدون محدودیت با آذربایجان است. سیاست جمهوری اسلامی در منطقه بر اساس چهار عنصر متفاوت تعیین می شود: تمایل به گسترش روابط با آذربایجان بدون مقابله مستقیم با ترکیه یا روسیه، تمایل به حفظ نقش خود در ارتباط با صادرات منابع طبیعی، نگرانی نسبت به نفوذ آمریکا و اسرائیل در باکو. به طور کلی عمل گرایی تهران و تأکید آن بر ثبات در قفقاز و آذربایجان، به جهت ظرفیت ترانزیتی این منطقه، رویکرد و هدف اصلی تهران در تعامل با همسایه شمالی خود است. پیوند منافع کشورهای منطقه با توجه به پتانسیل های جغرافیایی ایران و تمرکز بر متحد گزینی با توجه به نیازهای کشورها به منابع طبیعی ایران موردنظر می باشد. وابسته سازی کشورهای محصور در خشکی قفقاز که نیازمند موقعیت گذرگاهی ایرانی برای خروج از تنگنای ژئوپلیتیکی هستند در مدت کوتاهی اهرم فشار قویی به دست بیاورد که باعث ثقل قدرت در ایران می گردد. از طرفی کشورهای در حال توسعه قفقاز نیازمند منابع معدنی و فسیلی ایران هستند که این امر می تواند بستر مناسبی برای جذب سرمایه های خارجی و محرکی برای رونق اقتصاد داخلی ایران می شود. جهت بهبود سیاست منطقه گرایی ایران در قفقاز باید موارد زیر مدنظر قرار گیرند: ایجاد رویکرد جدید و منعطف در سیاست خارجی، پیوند منافع کشورهای منطقه با توجه به پتانسیلهای جغرافیایی ایران، قلمروسازی جدید با توجه به ماهیت مناطق جغرافیایی، بازنگری

در نوع عملکردها در قلمرو سازی فرهنگی مذهبی سیاسی، تمرکز بر متحدگزینی با توجه به نیازهای کشورها به منابع طبیعی ایران، راهبرد یکپارچگی افقی رو به جلو جهت اعمال کنترل و نفوذ در فرآیند مشارکت بین المللی، ایجاد قراردادهای سرمایه گذاری بین المللی در امر ساختارهای مادر در صنایع و بالا بردن سطح مشارکت اقتصادی فرهنگی در سطوح مختلف فرو ملی، ملی و فراملی (Mahboubi, Mousavi and Aziz Mousavi, 2021; Kolayi and Jokar, 2020; Rah Nejat and Kabiri, 2018; Kolayi and Alizadeh, 2017; Abbasi and Mousavi, 2013; Mojtahedzadeh, Hosseinpour Pouyan and Karimipour, 2008).

نتایج بررسی مصاحبه های انجام گرفته از دیدگاه محققین و متخصصین شناخت از مولفه های زیربنایی متون و نوشتار نشان داد که جمهوری آذربایجان، یکی از قدیمی ترین مناطقی می باشد که دارای منابع نفت در جهان است. بیش از ۱۰۰ سال است که نفت این جمهوری بطور مستمر مورد استخراج و بهره برداری قرار می گیرد. در دو سوم مساحت جمهوری آذربایجان منابع عظیمی از نفت و گاز وجود دارد. حوزه های بزرگ نفتی جمهوری آذربایجان در مناطق فراساحلی دریای خزر واقع شده اند. از نظر ژئوپلیتیکی نفت جمهوری آذربایجان همیشه دارای اهمیت بوده است.

موضوع مسیرهای انتقال نفت جمهوری آذربایجان و در کنار آن نفت قزاقستان و گاز طبیعی ترکمنستان به بازارهای جهانی در حال حاضر غلبه ماهیت سیاسی بر ماهیت اقتصادی آن، از مهمترین مباحث منطقه ای است و حل این مسئله را بیش از پیش دشوارتر می کند. در ابتدا برای انتقال نفت جمهوری آذربایجان چندین مطرح شد و تنها در پنج مورد زیر مذاکرات به طور رسمی برگزارگردید: خط لوله شمالی: باکو – نووروسیسک؛ خط لوله غربی: باکو – سوپسا؛ خط لوله جنوبی: باکو – ایران؛ خط لوله شرقی: خطی که از طریق افغانستان و پاکستان می گذرد؛ خط لوله جنوب غربی: باکو – جیحان. خطوط لوله باکو – ایران و باکو – پاکستان از ابتدا با واکنش گسترده ای روبرو شدند و این مسیرها با مخالفت امریکا روبرو شد. در نهایت، تعداد مسیرهای پیشنهادی به سه مسیر باکو – نووروسیسک، باکو – سوپسا و باکو – جیحان کاهش یافت. وجود منابع نفت و گاز در جمهوری آذربایجان فی نفسه تهدیدی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب نمی شود ولی اینکه نفت توسط چه کشورهایی و از چه مسیری ترانزیت می شود تأثیرات متفاوتی را بر امنیت ملی ایران دارد. نفت این کشور و حوزه دریای خزر توسط کشورهای فرامنطقه ای خصوصاً آمریکا استحصال و از مسیر باکو – تفلیس – جیحان منتقل می شود، در واقع ترانزیت انرژی جمهوری آذربایجان و حوزه دریای خزر از مسیری غیر از ایران باعث تقویت رقبای

منطقه و فرامنطقه ای شده است. کشورهای غربی و جمهوری آذربایجان همواره بر مسیر باکو به سمت دریای سیاه یا ترکیه تأکید می کردند و در پایان جمهوری آذربایجان با انعقاد قراردادهای بزرگ استخراج نفت کشور خود با شرکتهای غربی توانست این پروژه را با حمایت آمریکا به مرحله بهره برداری برساند که آغاز به کار خط لوله نفت باکو – جیحان به معنای تغییر در جغرافیای انرژی منطقه بود و با این تفاسیر ایران در زمینه های انرژی (نفت و گاز) جمهوری آذربایجان سیاستگذاری امنیتی ندارد (Ghorbani and Raisinejad, 2023; Rashidi, 2023; Mehboubi, Mousavi and Aziz Mousavi, 2021; Kalantari and Kavianifar, 2021; Hashemi, Ghorbanejad, Yazdan Panahdaro and Nami, 2021; Kolayi and Jokar, 2020; Mousavi Shahidi and Ahmadi Krouch, 2018; Ebrahimi and Usoli, 2014; Mojtahdzadeh, Hosseinpour and Karimipour, 2006). نتایج بررسی مصاحبه های انجام گرفته از دیدگاه محققین و متخصصین و بررسی متون نشان می دهد که جمهوری آذربایجان امنیت خود را در خروج از نفوذ روسیه و در محور پیوستن به غرب و ساختارهای یورو آتلانتیکی (اروپایی – آمریکایی) به ویژه ناتو جستجو می کند. در نقطه مقابل ایران در محور پیوستگی منطقه ای و دوری از محور آمریکا حرکت می کند. بنابراین در این زمینه جمهوری آذربایجان با سمت و سوی حرکت ایران موافق نیست. گرایش غربی جمهوری آذربایجان، این کشور را به مخالفت با گذر خطوط لولهٔ انتقال نفت از طریق ایران و روی آوردن به غرب و گزینش خط لولهٔ باکو – جیحان کرده است. با توجه به اینکه بین جمهوری آذربایجان و ترکیه بر مبنای پیمان شوشا قرارداد نظامی متقابل امضا شده است و از طرف دیگر اسرائیل به عنوان یکی از متحدان آذربایجان مطرح است . از طرف دیگر دو کشور جمهوری آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران در راستای برگزاری مانورها و رزمایشهای نظامی با یکدگیر به تازگی قراردادهای نظامی را امضا نمودند ولی به مرحله اجرایی درنیامده است و این در حالی است که دو کشور ترکیه و آذربایجان در طول سال چندین رزمایش و مانور نظامی برگزار می کنند (Jaafarinia, Kazempour and Madadi, 2023; Rashidi, 2023; Ousoli Odlo, 2023; Javaheri, Nilfroshan and Naghizadeh, 2022; Bozormehri and Tabatabai, 2017; Ebrahimi and Usoli, 2016; Falahat Pisheh, Sharbati and Mozafari, 2014). نتایج بررسی مصاحبه های انجام گرفته از دیدگاه محققین و متخصصین نشان می دهدکه نخستین مبنای نزدیکی جمهوری آذربایجان و اسرائیل موقعیت ژئوپلیتیکی، مبنای دوم همکاری نظامی و اطلاعاتی، به ویژه با توجه به مناقشه قره باغ و سرانجام فرصت اقتصادی دوجانبه است. در سطح ژئوپلیتیک، معرفی ایران به عنوان دشمن مشترک، مهمترین عنصر متحد کننده باکو و تل آویو است. سیاست خارجی جمهوری آذربایجان در برابر جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل،

نتیجه عوامل متعددی همچون دشمنی سیاسی حاکمان، بی اعتمادی تاریخی، رقابت و نیازهای راهبردی است که همزمان با هم در حرکت هستند و در مواردی تداخل پیشرانی دارند(Rajabi, 2022; Elahi Nia and Mohammadi, 2022; Hosseinpour, 2020; Mousavi Shahidi and Ahmadi Karuch, 2019; Rah Nejat and Kabiri, 2018; Ebrahimi and Usuli, 2016; Jalilund and Ghorbani, 2013; Dehghani Firouzabadi, 2010) .با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه ها، مقالات و منابع اینترنتی و کتابهای چاپ شده در زمینه منطقه قفقاز و آذربایجان و روابط فی مابین ایران و آذربایجان با نتایج سایر پژوهشها مورد مقایسه قرار گرفته و تبیینهای لازم در نحوه اجرای سیاستگذاری امنیتی ایران تدوین شدند. ایران برای تأمین این اهداف و منافع امنیتی، یک راهبرد چند بعدی و چندوجهی بر اساس مدل سیاستگذاری عقلانی را در منطقه قفقاز اتخاذ کرده است. این راهبرد امنیتی دربرگیرنده ۴ عنصر است:۱) همکاری و همگرایی اقتصادی و کارکردی؛ ۲)مدیریت بحران وحل و فصل مسالمت آمیز مناقشه از طریق میانجی گری؛۳) موازنه سازی و توازن بخشی برونگرا و۴) امنیت همکاری جویانه یا شراکتی

۳-۱. همکاری و همگرایی کارکردی - اقتصادی

نخستین عنصر و مؤلفه راهبرد امنیتی ایران نسبت به قفقاز جنوبی، همکاری و همگرایی در حوزه های اقتصادی و کارکردی بویژه انرژی و حمل و نقل است. ایران با تعریف و تلقی امنیت به صورت مثبت به معنای شرایط مناسب و مطلوب برای تأمین منافع ملی، همکاری و همگرایی کارکردی و اقتصادی با کشورهای قفقاز را یکی از عوامل و عناصر اصلی صلح و امنیت منطقه ای قلمداد می کند. چون همگرایی اقتصادی و کارکردی فراتر از دستاوردهای رفاهی و مادی، به عنوان ساز و کاری برای صلح و امنیت منطقه ای منافع امنیتی همه کشورها از جمله جمهوری اسلامی نیز تأمین می کند. همگرایی نوعی نظم امنیت منطقه ای به معنای شیوه چندجانبه و دسته جمعی مدیریت منازعات و مناقشات می باشد، از این رو، ایران از آغازین روزهای استقلال کشورهای قفقاز در جهت برقراری و گسترش روابط اقتصادی با آنها در چارچوب همکاریهای دو و چندجانبه تلاش کرده است. روابط دو جانبه ایران با کشورهای قفقاز، با وجود فراز و فرودها، از آغاز دهه ۱۹۹۰ توسعه و تحکیم یافته است، علیرغم مخالفت ها و موانع ایجاد شده توسط آمریکا و نارضایتی اروپا، ایران موفق به برقراری، تقویت و تثبیت مناسبات متعارف و دوستانه با همسایگان شمالی خود شده است. با این وجود، روابط و همکاری ایران با کشورهای سه گانه قفقاز با توجه به اعتماد و اطمینان متقابل و منافع مشترک از عمق و گستره متفاوتی برخوردار بوده است.

۲-۱. حل و فصل مناقشات از طریق میانجیگری

میانجیگری به عنوان ساز و کار و ابزاری برای حل و فصل مسالمت آمیز منازعات و مدیریت بحران، دومین عنصر و مؤلفه راهبرد امنیتی ایران در قفقاز است. ایران از ابتدای تأسیس جمهوری های قفقاز تا کنون تلاش کرده است تا نقش یک میانجی و واسطه بی طرف را در حل و فصل منازعات و مناقشات منطقه ای ایفا کند. از منظر جمهوری اسلامی وخامت و شدت اینگونه بحرانها و مناقشات تأثیرات منفی بر ثبات و امنیت قفقاز و کل منطقه خواهد داشت. با وجود تلاش ایران برای میانجیگری در بحرانها، منازعات و جنگها به عنوان یک عنصر راهبرد امنیتی اش در قفقاز، عملکرد و تجربه دو مناقشه قره باغ و گرجستان نشان می دهد که این از ساز و کارها و ابزارهای لازم برای مدیریت بحران در قفقاز برخوردار نیست. از این رو، ایران سعی کرده است اقدامات صلح طلبانه و امنیت جویانه خود را در چارچوب ساز و کارها و ساختارهای چندجانبه با همکاری کشورهای قفقاز و بازیگران منطقه ای دیگر صورت دهد. علاوه بر این، مداخله قدرتهای فرامنطقه ای و منافع مختلف و حتی متعارض با طرفین درگیر در مناقشات منطقه ای میانجیگری ایران را با مشکل و مانع جدی روبرو می سازد. اما این امر به معنای سیاست امنیتی انزواگرایانه جمهوری اسلامی در قفقاز نیست بلکه متضمن و مستلزم همکاری امنیتی با سایر بازیگران منطقه ای و چندجانبه گرایی است.

۳-۱. موازنه سازی

موازنه سازی و توازن بخشی در قالب ائتلاف و اتحادسازی سومین عنصر و وجه راهبرد امنیتی ایران در قفقاز جنوبی است. موازنه سازی متضمن ایجاد موازنه در برابر قدرت های تهدید کننده از یکسو و اتخاذ سیاست متوازن و متعادل در برابر کشورهای منطقه ای از سوی دیگر است. از این رو، جمهوری اسلامی به طور همزمان و توامان تلاش کرده است از یک طرف در برابر سیاستها و اقدامات تهدیدکننده آمریکا، اسرائیل و ناتو در قفقاز علیه خود و اتحاد و ائتلاف آذربایجان و گرجستان با غرب دست به موازنه سازی و ضد توازن بزند. از طرف دیگر، جمهوری اسلامی در صدد بوده است تا سیاست متوازن متعادلی نسبت به طرف های درگیر در مناقشات منطقه ای یعنی آذربایجان و ارمنستان و روسیه و گرجستان اتخاذ و اعمال نماید. ایران، در چارچوب راهبرد خود اتکایی امنیت منطقه ای، همواره مخالف مداخله قدرتهای فرامنطقه ای در قفقاز به عنوان یکی از مهمترین عوامل و منابع ناامنی خود و منطقه بوده و در

جهت مقابله با آن اقدام کرده است. بویژه سیاست موازنه سازی ایران در برابر ایالات متحده اعمال می گردد.

۴-۱. امنیت همکاری جویانه

چهارمین عنصر راهبرد امنیتی ایران در قفقاز امنیت همکاری جویانه است. امنیت همکاری جویانه اقدامات دسته جمعی و هماهنگ کشورهای منطقه برای حل و فصل مسائل و مشکلات مشترک با همکاری یکدیگر است. به عبارت دیگر، امنیت همکاری ی جویانه مجموعه ای از اقدامات مستمر، بلند مدت و پایدار توسط طیف وسیعی از کشورها و بازیگران منطقه ای است که ثبات را حفظ و بهبود بخشیده، از وقوع بحران ها جلوگیری کرده یا آنها را تعدیل نموده و امکان انجام سایر اقدامات لازم هنگام وقوع آنها را فراهم می سازد. امنیت همکاری جویانه، فراگیر است، یعنی دربرگیرندهٔ کلیه ابعاد امنیت و همه بازیگران منطقه ای می شود. نوعی رژیم امنیتی است که هر دو دسته از تهدیدات سنتی نوعاً وابسته به بازیگران دولتی و تهدیدات و چالشهای امنیتی غیرسنتی را در برمی گیرد. امنیت همکاری جویانه متضمن و مستلزم برقراری روابط و مناسبات امنیتی مبتنی بر تشریک مساعی کشورها و نه مواجهه جویی آنان از یکسو، و ایجاد یک رژیم امنیتی جهت مدیریت مناقشات در چارچوبی از هنجارهای مورد توافق منطقه ای می باشد. با توجه به ماهیت، ویژگیها و اصول امنیت همکاری جویانه، ایران همواره از این نوع ترتیبات امنیتی در قفقاز حمایت کرده و برای ایجاد آن از طریق اقدامات جمعی و هماهنگ کلیه بازیگران منطقه ای در همه ابعاد امنیت تلاش نموده است از این رو، یکی از عناصر پایدار و ثابت راهبرد امنیتی جمهوری اسلامی در قفقاز، خوداتکایی و خودکفایی امنیتی منطقه ای و عدم مداخله قدرتهای فرامنطقه ای در ترتیبات و ساز و کارهای امنیتی آن بوده است.

خوداتکایی منطقه ای بدان معناست که کشورهای قفقاز قادرند بدون دخالت قدرتها و بازیگران مداخله گر فرامنطقه ای در چارچوب ترتیبات امنیتی چند جانبه مسائل و مشکلات امنیتی خود را به صورت محلی مدیریت نمایند. گرچه امکان و احتمال بروز معضلات و بحران های امنیتی در منطقه وجود دارد، ایران به عنوان یک بازیگر منطقه ای فعال و با نفوذ که با دو کشور از سه کشور قفقاز دارای مرز مشترک است، اهمیت و اولویت خاصی برای منطقه قفقاز در سیاست امنیتی خود قائل است. سیاست امنیتی ایران نسبت به قفقاز واقع بینانه و عمل گرایانه بوده است که به وسیله منافع و ملاحظات ژئوپلیتیک هدایت می شود تا اهداف و آرمان های ایدئولوژیک. جمهوری اسلامی تلاش کرده است تا امنیت مرزی، تمامیت ارضی، وحدت و حاکمیت ملی، ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی خود را از طریق ایجاد یک

نظام و ساختار امنیتی همکاری جویانه در منطقه تأمین و تضمین نماید. از منظر ایران، منطقه قفقاز علیرغم اهمیت و جایگاه ژئوپلیتیک و ژئواکونومیکی اش با تهدیدات وچالش های عمده امنیتی مواجه است. از این رو، به نظر ایران، تأمین امنیت و حفظ صلح و ثبات منطقه ای نیازمند همکاری و کنش مشترک همه کشورهای منطقه بدون دخالت قدرتهای فرا منطقه ای می باشد. اما از منظری واقع بینانه، شکل گیری و استقرار نظم امنیتی همکاری جویانه در قفقاز با موانع و محدودیت های جدی و اساسی روبروست.

اول، تفاوتهای بنیادی سیاسی و ایدئولوژیک بین بازیگران موجود در قفقاز وجود دارد که از ترتیبات امنیتی همکاری جویانه و مشارکتی جلوگیری می کند. وجود نظامهای سیاسی متفاوت مبتنی بر ایدئولوژیهای متعارض، دومین مانع شکل گیری نظام امنیتی همکاری جویانه است. سومین عامل، اختلافات و رقابت بازیگران منطقه ای با قدرتهای فرامنطقه ای مداخله گر در این منطقه است. چهارم، عدم توازن و تقارن بین کشورهای منطقه قفقاز به معنای توزیع نابرابر قدرت بین آنها، مانع دیگری است که امنیت همکاری جویانه را دشوار می سازد. حس بی اعتمادی و عدم اطمینان کشورهای منطقه به یکدیگر به عنوان مهمترین پیش شرط یک نظام امنیت همکاری جویانه پنجمین مانع به شمار می آید و ششم، رقابت بازیگران فرامنطقه ای و قدرتهای بزرگ بر سر منابع و انتقال انرژی، وابستگی امنیتی منطقه به قدرتهای فرامنطقه ای، بلوک بندی های متعارض قدرت و اتحادها و ائتلافها نظامی متقابل و متضاد، کنار گذاشتن بعضی از بازیگران منطقه ای، از جمله ایران، از ترتیبات و ساختارهای امنیتی و نظامی شدن منطقه و مسابقه تسحلیاتی بین آذربایجان و ارمنستان، موانع دیگری هستند که شکل گیری نظام امنیت همکاری جویانه در قفقاز را بسیار سخت و مشکل می سازند.

نتیجه گیری

می توان ادعا کرد که همانگونه که ایجاد و استقرار ترتیبات امنیتی منطقه ای بدون مشارکت بازیگران منطقه ای امکانپذیر نیست، شکل گیری یک چنین نظم امنیتی بدون مساعدت بازیگران فرامنطقه ای نیز غیرممکن است. لذا، برقراری صلح و امنیت در قفقاز مستلزم تشریک مساعی، مشارکت و مساعدت کلیه بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای ذیربط برمبنای منافع مشترک و احترام متقابل می باشد. ایران نیز باید در این روند در کنار کشور مسلمان آذربایجان که با هم دارای مشترکات فرهنگی، دینی، زبانی، تاریخی و ... هستند قرار گیرد و با حفظ رویکرد صلح طلبانه مانع از زورگویی برخی کشورهای منطقه (ارمنستان) با اتکا به نیروهای خارج منطقه ای (فرانسه و آمریکا) گردد و حتی اجازه ورود سلاح های جدید از کشورهای فرامنطقه ای (هندوستان) به کشورهای در حال نزاع (ارمنستان) گردد چرا که این روند منجر

به بدبینی در بین همسایگان (آذربایجان و ترکیه و اسرائیل) شده و خود این امر منجر به ایجاد چند بلوکی در منطقه و دخالت نیروهای فرامنطقه ای در قفقاز جنوبی شده و منجر به رشد و توسعه تهدیدات خواهد شد. کشور جمهوری اسلامی ایران باید در زمینه سیاستگذاری امنیتی خود در منطقه قفقاز جنوبی با رویکرد آذربایجان، باید در قدم اول مناسبات تاریخی، فرهنگی، زبانی، مذهبی و ... را مدنظر قرار داده و در راستای توسعه امنیت در منطقه که منجر به تقویت امنیت خود ایران نیز می شود، از رفتار دوسویه در قبال همسایگان پرهیز نموده و با دید اهمیت و احترام به همسایگان بخصوص آذربایجان نگریسته و از این کشور حمایتهای لازم را بنماید تا این کشورها از وارد نمودن قدرتهای فرامنطقه ای به قفقاز جنوبی پرهیز نمایند و با رفتاری یکسان در قبال هر دو همسایه (آذربایجان و ارمنستان) همیشه نقش میانجی را داشته و مانع از جنگ در منطقه شوند و با ایجاد صلح باعث رونق منطقه و مناسبات بین کشورها شود. پژوهش حاضر در زمینه اجرایی با محدودیتها و موانع زیر رو به رو بوده است:

در تعمیم نتیجه حاصله به سایر موضوعها و کشورهای همسایه و مناطق همجوار کشور؛ با توجه به اینکه موقعیت مورد بررسی در پژوهش حاضر منطقه قفقاز جنوبی و جمهوری آذربایجان بود، محدودیت وجود دارد. عدم همکاری و یا همکاری بسیار سخت و طاقت فرسای محققین و متخصصین امر و گاهاً عدم پاسخگویی صحیح و بدون حوصله و بدون علم به سوالات پژوهش از طرف محققین و متخصصین باعث محدودیت در روند کاری و پژوهش گردید. از این رو با توجه به نتایج حاصل پیشنهادهای زیر ارائه می شوند: با توجه به وضعیت استراتژیک منطقه، پیشنهاد می گردد جمهوری اسلامی ایران تمام ظرفیتهای ارتباطی خود با جمهوری آذربایجان را بررسی و از تمام ظرفیتها برای گسترش روابط بهره ببرد. با توجه به اشتراکات دینی، زبانی و قومی و فامیلی بین دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان، پیشنهاد می گردد از این سرمایه عظیم جهت سرمایه گذاری و روابط گردشگری و توریسم و ... در راستای بهبود وضعیت فی مابین دو کشور استفاده گردد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه دکترای نویسنده اول بوده و تمامی نویسندگان در آماده‌سازی مقاله به یک اندازه سهیم می‌باشند و هیچ تعارض منافعی بین نویسندگان وجود نداشت. در اجرای پژوهش، اصول محرمانه بودن اطلاعات رعایت شد. نویسندگان این مقاله از تمامی کسانی که در اجرای پژوهش حاضر با آنها همکاری داشتند، تشکر و سپاسگزاری می کنند.

منابع

Almasi, Mustafa. (2022). Iran's policies regarding the South Caucasus crisis. International Policy Studies, 2(3): 107-130. (In Persian)

Elahinia, Milad and Mohammadi, Mohammadshah. (2021). The security implications of the Karabakh crisis on the security of the Islamic Republic of Iran, Journal of Political Science, 3(6): 26-47(In Persian).

Ebrahimi, Nabiullah and Usuli, Qasim. (2016). How to use security components in the South Caucasus. Scientific Quarterly of Central Asia and Caucasus Studies, 21(90): 1-38(In Persian).

Usoli Odlo, Qasim. (2023). confrontation and order; American and Russian security policy in the South Caucasus. Specialized Library of the Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran. (In Persian).

Bozormehri, Majid and Tabatabai, Seyyed Mehdi. (2017). A comparative study of Iran and Türkiye's foreign policy in the South Caucasus from the collapse of the Soviet Union to 2015. Foreign Policy Quarterly, 31(2): 109-150(In Persian).

Tishehyar, Mandana and Bahrami, Somaye. (2018). Iran's pragmatic foreign policy in the South Caucasus in the post JCPOA environment. Central Eurasian Studies, 11(1): 23-38(In Persian).

Jafarnia, Abbas, Kazempour, Zakaria and Maddi, Saeed. (2023). Security arrangements governing the South Caucasus (future opportunities and challenges). Defense Futures, 8(28): 57-89(In Persian).

Jalilvand, Mohsen and Ghorbani, Fatemeh. (2014).The effects of Israel's presence in Central Asia and the Caucasus on the national security of the Islamic Republic of Iran. Journal of Political and International Studies, 6(22): 1-24(In Persian).

Javaheri, Mehdi, Nilfroshan, Abbas and Naghizadeh, Hamid. (2022). The defense-security policy of the Islamic Republic of Iran in the face of Islamic extremism in Central Asia and the South Caucasus in the future. Strategic Environment Quarterly, 6(1): 136-162(In Persian).

Hosseinpour, Zahra. (2020). Analyzing the influencing factors on the relations between the Islamic Republic of Iran and the Republic of Azerbaijan (dimensions and approaches). Studies in the National Interest, 22: 91-112(In Persian).

Hosseini Taghiabad, Seyyed Mehdi and Alizadeh, Shiva. (2019). Public diplomacy and neighborhood policy of the Islamic Republic of Iran in relations with the Republic of Azerbaijan; Capacities, obstacles and solutions. Contemporary Political Essays, 10(4): 1-24. (In Persian)

Dehghani Firouzabadi, Seyyed Jalal. (2010). The security policy of the Islamic Republic of Iran in the South Caucasus. International Quarterly of Geopolitics, 6(17): 208-239. (In Persian)

Rah Nejat, Mitra and Kabiri, Hassan. (2018). Analyzing the economic-security factors of the divergence of relations between the Islamic Republic of Iran and the Republic of Azerbaijan from 2000 to 2016. Strategic Policy Research, 7(25): 123-95. (In Persian)
Rajabi, Mohammad. (2022). The strategy and behavioral pattern of the Republic of Azerbaijan in the interaction between the Islamic Republic of Iran and Israel. Central Eurasian Studies, 15(1): 53-75. (In Persian)
Rashidi, Ahmed. (2023). The middle corridor and Iran's interests in the South Caucasus. Scientific Quarterly of Central Asia and Caucasus Studies, 29(121): 27-54. (In Persian)
Abbasi, Majid and Mousavi, Seyyed Mohammad Reza. (2013). Relations between the Islamic Republic of Iran and the Republic of Azerbaijan, platforms of convergence and areas of divergence. Central Eurasian Studies, 6(2): 61-80. (In Persian)
Falahat Pisheh, Heshmat Elah., Sharbati, Vahid and Mozafari, Mohammad Mahdi. (2015). Türkiye's foreign policy in the South Caucasus and the interests of Iran and Russia. Strategic Policy Research, 4(12): 37-60. (In Persian)
Police station, Fethullah and Kavianifar, Peyman. (2021). Threatening campaigns in the South Caucasus region against the national security of the Islamic Republic of Iran. Afaq Security Quarterly, 14(52): 185-206. (In Persian)
Kolayi, Elaha and Jokar, Ali Akbar. (2020). The role of developments in Russia's relations with the West (Europe and America) in Iran's economic cooperation with South Caucasus countries (2014-2019). Scientific Quarterly of Central Asia and Caucasus Studies, 26(112): 93-116. (In Persian)
Kolayi, Elaha and Alizadeh, Shiva. (2017). Iran's scientific diplomacy in the South Caucasus, a case study: Republic of Azerbaijan. Two Quarterly Journals of Politics and International Relations, 1(1): 9-31. (In Persian)
Mojtahedzadeh, Pirouz., Hosseinpour Pouyan, Reza and Karimipour, Yadullah. (2008). Analysis and review of the overlap of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran in interaction with the Republic of Azerbaijan with geopolitical realities. Space Planning and Design, 12(2): 213-255. (In Persian)
Mahboubi, Ghorban Ali, Mousavi, Seyyed Mohammadreza and Aziz Mousavi, Seyed Alireza. (2021). Relations between Israel and Azerbaijan and its impact on the national security of the Islamic Republic of Iran. Political Studies Quarterly, 13(51): 159-179. (In Persian)
Mousavi Shahidi, Sayyed Mahdi and Ahmadi Karuch, Sayyed Abbas. (2019). The fields of interaction, competition and tension in the geopolitical relations between Iran and Azerbaijan and presenting the proposed model. Foreign Relations Quarterly, 11(2): 69-102. (In Persian)
Najafi Siyar, Rahman and Ebrahimi, Hamed. (2021). The effects and consequences of the 2020 Karabakh ceasefire agreement on the security and national interests of the Islamic Republic of Iran. Foreign Relations Quarterly, 13(3): 499-532. (In Persian)
Hashemi, Mustafa., Ghorbanejad, Ribaz., Yazdan Panahdaro, Kiyomarth and Nami, Mohammad Hassan. (2021). The effect of the neighborhood policy of the Republic of the Russian Federation on Iran's regionalism approach in the Caucasus. Scientific and research quarterly of new attitudes in human geography, 13(3): 945-955. (In Persian)

Vathouqi, Saeed and Rezaei, Massoud. (2015). An Iranian perspective on understanding obstacles and failures in Tehran-Baku relations. World Politics, 4(4): 165-202. (In Persian)

Azizi, H. R. & Isachenko, D. (2023). Turkey-Iran Rivalry in the Changing Geopolitics of the South Caucasus. SWP Comment, 49: 1-6.

Kızılyurt, Ö. (2023). The formative years of Iran's 'jihadi field diplomacy' in Azerbaijan. Politics, Religion & Ideology, 24(3): 398-425.

Shikhaliyev, E. (2023). Iran's Armenia and Azerbaijan policy. Journal of general Turkish history Research, 3: 329-340.

Zasztowt, K. (2012). Iran, Turkey and Azerbaijan: Heading Towards a Regional Crisis?, Policy paper, 35: 1-9.